

Alina Szwarc

Wydział Nauk o Edukacji

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-3075-5872

EDUKACJA REGIONALNA W OPINII UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH – KOMUNIKAT Z BADAŃ

Regional Education in the Opinion of Primary School Students – Research Report

Streszczenie

W artykule poruszono zagadnienie edukacji regionalnej w kontekście jej roli i miejsca we współczesnej szkole. Celem opracowania jest prezentacja badań na ten temat przeprowadzonych wśród uczniów podlaskich szkół. Zarówno uzyskane dane, jak i dostrzeżone przez badaczy w ostatnich latach zaniedbania programowe wobec treści regionalnych powodują konieczność ponownego podjęcia dyskusji nad podstawowymi problemami i postulatami kształcenia z zakresu edukacji regionalnej w polskim systemie edukacyjnym.

Słowa kluczowe: region, edukacja regionalna, treści regionalne, podstawa programowa, szkoła

---

Abstract

The article deals with the issues of regional education in the context of its role and place in contemporary schools. The aim of the article is to present the re-

sults of research on this subject among primary school pupils in Podlasie. The results of these studies and the reduced content of regional content in the curriculum noticed by scientists in recent years make it necessary to resume the discussion on the basic problems and postulates in the field of regional education in the Polish education system.

Key words: region, regional education, regional content, core curriculum, school

Wprowadzenie

Światem człowieka, odróżniającym go od innych istot żywych, jest „kultura – świat ludzkich sensów, znaczeń, wartości, wzorów zachowań, sposobów myślenia i działania. Człowieka wyraża więc jego kultura. Równocześnie kultura formuje ludzi, którzy w niej wyrastają”¹. Nie trzeba przekonywać, że to szkoła, będąc miejscem rozwoju i przygotowania młodych ludzi do życia „w (i dla) trudno przewidywalnej przyszłości”², stanowi integralną część kultury. Jej fundamentem są wartości, które w dużej mierze regulują i nadają kształt zachowaniom społecznym, obowiązującym w danym środowisku. Warto zaznaczyć, że „Kultura obejmuje sposoby życia, tradycje, wierzenia, sztukę, literaturę zintegrowaną z przyjętym w danym społeczeństwie systemem wartości. [...] Kryje w sobie zarówno dziedzictwo przeszłości, jak i kreatywne osiągnięcia o charakterze otwartym. Do kultury zalicza się także osiągnięcia nauki, wartości moralne i społeczne”³. To kultura stanowi o przyjętych zasadach zachowań społecznych, odróżniających grupy społeczne, a szkoła jest miejscem, w którym następuje rozwój ucznia jako istoty społecznej, gdzie następuje jego socjalizacja, gdzie

---

¹ K. Olbrycht, *Edukacja kulturalna jako edukacja do wzrastania w człowieczeństwie*, Katowice 2019, s. 54.

² C. Banach, *Szkoła w reformie systemu edukacji – teoria i praktyka*, w: *Edukacja – szkoła – nauczyciele. Promowanie rozwoju dziecka*, red. J. Kuźma, J. Morbitzer, Kraków 2005, s. 11.

³ I. Wojnar, *Światowa dekada rozwoju kulturalnego – nowe propozycje dla edukacji*, w: *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, red. I. Wojnar, J. Kubin, Warszawa 1998, s. 140.

przekazywana jest tradycja kulturowa danego społeczeństwa⁴. Takie ujęcie kultury stanowi podstawę do refleksji nad szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym – pojęciem kluczowym w rozważaniach dotyczących regionalizmu i edukacji regionalnej⁵. Jednak, jak pisze Jerzy Nikitorowicz, realizacja treści regionalnych w praktyce łączy się z wieloma dylematami. Istotnego znaczenia nabiera tu bowiem problem integracji kultury lokalno-regionalnej z globalno-universalską, co wiąże się z ochroną własnej tożsamości, koniecznością jej tworzenia i definiowania w kontekście pamięci o przodkach, wwraz z uwzględnianiem w tych procesach zarówno terażniejszości, jak i przyszłości⁶.

Konieczność podjęcia problematyki edukacji regionalnej jest podyktowana przede wszystkim zauważalnym marginalizowaniem treści natury regionalnej w dokumentacji oświatowej, między innymi w aktualnych, ale i poprzednich podstawach programowych⁷. Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników badań na temat roli i sposobów realizacji edukacji regionalnej w procesie kształcenia, jakie zostały przeprowadzone w kilku podlaskich szkołach podstawowych. Wybór terenu badań nie jest przypadkowy. Uwarunkowania kulturowe Podlasia powodują, że edukacja regionalna jest tu zróżnicowana i wielokulturowa. Niepowtarzalność tych miejsc wiąże się z wielowiekowym trwaniem wielu wartości kulturowych, jest również wynikiem połączenia krajo-brazu kulturowego z przyrodniczym. Różnorodność tę tworzą zarówno wartości historyczne, bogate tradycje, obrzędy i obyczaje, obecna

---

⁴ U. Dernowska, A. Tłuściak-Deliowska, *Kultura szkoły. Studium teoretyczno-empiryczne*, Kraków 2015, s. 11.

⁵ Por. P. Petrykowski, *Dziedzictwo kulturowe a miejsce i czas*, „Studia Edukacyjne”, 2013 nr 28, s. 94–107; tenże, *Spoleczno-kulturowe aspekty podstaw wychowania*, Olsztyn 2005; Z. Jasiński, J. Szymeczek (red.), *Miejsce regionalizmu w zachowaniu dziedzictwa kulturowego*, Cieszyn–Opole 2017.

⁶ Por. J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009; tenże, *Edukacja międzykulturowa w perspektywie paradygmatu współistnienia kultur*, Białystok 2020.

⁷ Por. A. Józefowicz, *Region oraz edukacja regionalna w podstawach programowych wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej*, „Ars inter Culturas”, 2013 nr 2, s. 105–117; A. Szwarz, *Treści (między)kulturowe w procesie kształcenia przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej – na podstawie analizy aktualnych podstaw programowych*, „Edukacja Międzykulturowa”, 2021 nr 2, s. 379–393.

różnorodność religijna i wyznaniowa, narodowa i etniczna, ale i wiele odmian gwary ludowej.

1. Edukacja regionalna w teorii i praktyce

Edukacja regionalna w Polsce w zasadzie nie ma dobrze zakorzenionych tradycji⁸. Po II wojnie światowej sytuacja polityczna nie sprzyjała realizacji w procesie kształcenia szkolnego tego typu treści⁹. „Sam regionalizm nie był akceptowaną przez ówczesne władze ideologią [...]. Chociaż, co należy stwierdzić, po 1956 roku zwłaszcza towarzystwa regionalne miały zagwarantowane podstawy prawne, a od 1991 roku nawet finansowe i, niezależnie od kwestii oceny, mogły one w miarę, jak na tamtejsze czasy, nieskrępowanie działać”¹⁰. Zapewne to również sprawiło, że edukacja regionalna – jako koncepcja pedagogiczna – powstała stosunkowo niedawno, w latach 90. XX wieku, choć jej korzeni należy poszukiwać dużo wcześniej¹¹. W zasadzie od początku realizacji treści regionalnych w szkole wyraźnie wskazywano na niedostatek zarówno środków dydaktycznych, materiałów metodycznych dla nauczycieli, jak i odpowiednich programów kształcenia służących prowadzeniu tego typu edukacji¹².

---

⁸ Jednak w kontekście gospodarczym, społecznym, ale i kulturalnym takich podstaw można poszukiwać m.in. w aktywności Aleksandra Patkowskiego, zwłaszcza jego Powszechnego Uniwersytetu Regionalnego (1923 rok) i oczywiście „sztandarowego” przewodniczenia zespołowi autorskiemu Programu Regionalizmu Polskiego (1926 rok). Por. P. Petrykowski, *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*, Toruń 2003, s. 21.

⁹ Zob. M. Sobecki, *Wielowymiarowe poczucie tożsamości społeczno-kulturowej. Idea i badanie. Perspektywa pedagogiczna*, „Kultura i Edukacja”, 2018 nr 3, s. 93.

¹⁰ P. Petrykowski, *Edukacja regionalna*, dz. cyt., s. 21–22.

¹¹ Tamże, s. 9, 23.

¹² K. Kossak-Główczewski, *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o „prywatne i regionalne ojczyzny” – zarys problemu*, w: *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicz, Białystok 1997. W kreowaniu teorii, ale i rozwoju badań w zakresie edukacji regionalnej w Polsce bardzo ważną rolę odegrało kilka ośrodków naukowych: białostocki (pod kierunkiem J. Nikitorowicza), cieszyński (zainaugurowany przez T. Lewowickiego), gdański (zapoczątkowany przez K. Kossak-Główczewskiego), opolski (z Z. Jasiń-

Do pierwszych dokumentów oświatowych, regulujących wprowadzanie treści regionalnych do szkół, należą: *Karta Regionalizmu Polskiego* uchwalona w 1994 roku we Wrocławiu oraz *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe* z 1995 roku. W późniejszych latach na rynku edukacyjnym pojawiła się również pozycja z serii *Biblioteczka reformy: Ministerstwo Edukacji Narodowej o edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*. O ile w pierwszym opracowaniu zaprezentowano podstawy koncepcji edukacji regionalnej, o tyle w kolejnym określono jej główne cele, m.in. pełniejsze poznanie własnej kultury i dziedzictwa kulturowego, wydobywanie wartości własnego regionu w kontekście wartości narodowych, państwowych, ale i ogólnoludzkich, kształtowanie świadomych swych praw obywateli kraju i swojej „małej ojczyzny”, kształtowanie postaw otwartych, umożliwiających poznanie innych kultur i zbliżenie europejskie¹³. Z kolei przepisem regulującym prowadzenie edukacji regionalnej w szkołach było Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku, które – z dzisiejszej perspektywy – tworzyło pod względem metodyczno-organizacyjnym najlepsze podstawy samej obecności i realizacji treści regionalnych w szkole. Od tego bowiem czasu obowiązywały w podstawie programowej ścieżki międzyprzedmiotowe, a wśród nich, w ramach *Wychowania do życia w społeczeństwie, Wychowanie regionalne/edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*¹⁴. Jak pisał w tym czasie Kazimierz Denek, wprowadzenie do szkół tego typu treści było niezbędnym zadaniem, skoro zreformowana szkoła miała ukształtować człowieka otwartego, twórczego i pewnie poruszającego się po świecie wartości. W ujęciu autora kultura regionu jest bowiem „nośnikiem wartości poznawczych, moralnych, społecznych, artystycz-

---

skim na czele) oraz toruński (prowadzony przez P. Petrykowskiego). Ważne działania w tym zakresie – choć w kontekście kultury kaszubskiej – podjęto w środowisku gdańskim: zob. A. Kożyczkowska, K. Kossak-Głowczewski, *Kultura, język i edukacja kaszubska: gdańska szkoła badań nad kulturą i edukacją regionalną. Wybrane aspekty*, „Edukacja Międzykulturowa”, 2015 nr 4, s. 317–325.

¹³ *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, Warszawa 1995.

¹⁴ Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego, Dz.U. z 1999 r. Nr 14, poz. 129. Załącznik nr 1, załącznik nr 2.

nych i materialnych. To właśnie w regionie wartości są wytwarzane, przechowywane i przetwarzane. Do podstawowych wartości przechowywanych w kulturze regionalnej należą: stałość, bliskość i zgodność z wrodzonymi jego mieszkańcomi uzdolnieniami i umysłowością. Tak rozumiane wartości przyczyniają się do wielostronnego rozwoju osobowości ucznia. Region stanowi przestrzeń tego rozwoju¹⁵. Podobne wartości w swoich pracach prezentuje Jerzy Nikitorowicz. Autor od wielu lat przekonuje, że podstawowym krokiem w realizacji edukacji regionalnej jest świadome i celowe działanie na rzecz poznania i poszanowania dziedzictwa kulturowego własnego regionu. Jak pisze, realizacja tej tematyki jest ważna nie tylko z punktu widzenia określenia własnej tożsamości uczniów, ale i kształtowania tolerancji, otwartości, dążenia do poznania i akceptacji innych kultur¹⁶. Jak podkreśla jednak Ewa Ogrodzka-Mazur, kształtowanie w wychowanku postawy regionalistycznej jest możliwe tylko wtedy, „kiedy stanie się on autentycznym członkiem danej wspólnoty, dającej mu poczucie »zakorzenienia«, przynależności do konkretnego terytorium, a tym samym poczucie własnej tożsamości kulturowej i narodowej. Wspólnotę taką powinno tworzyć środowisko szkolne, wywierające zasadniczy wpływ na jakość procesów wychowawczych, jak również inne instytucje życia społecznego: rodzina, kościół, stowarzyszenia, pozaszkolne instytucje oświatowe i kulturalne, lokalna prasa, radio i telewizja”¹⁷.

Do kolejnych, bardzo ważnych, wręcz destrukcyjnych zmian w realizacji treści z obszaru edukacji regionalnej dochodzi w chwili uchwalenia kolejnych podstaw programowych. Niestety, wraz z wejściem do praktyki edukacyjnej Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, rozpoczęto stopniowe wygaszanie ścieżek międzyprzedmiotowych. Od kilku lat edukacja regionalna, jak i inne ścieżki w ogóle nie

---

¹⁵ K. Denek, *Wspieranie i doskonalenie reformy systemu edukacji*, „Wychowanie na co Dzień”, 2002 nr 1, s. 9–10.

¹⁶ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka*, Gdańsk 2005.

¹⁷ E. Ogrodzka-Mazur, *Dziecko i regionalizm*, „Życie Szkoły”, 2004 nr 4, s. 6–7.

obowiązują¹⁸. Autorzy ówczesnych podstaw programowych zapewniali, że treści ścieżek zostaną wprowadzone do poszczególnych przedmiotów szkolnych (i w pewnym sensie tak się stało). Treści natury regionalnej – choć w zróżnicowanym zakresie – można było wówczas odnaleźć w zapisach dotyczących kilku przedmiotów szkolnych. Podobne rozwiązania dotyczą również aktualnie obowiązującej podstawy programowej. Już w jej wstępie wśród celów kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej wymienia się: „wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji [...], wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej”¹⁹. Wyraźnie wskazuje się również, że „kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego”²⁰. Oczywiście, można uznać, iż powyższe zapisy w wystarczającym stopniu stanowią podstawę do prowadzenia edukacji regionalnej, zobowiązując nauczycieli do realizacji w procesie kształcenia szkoły podstawowej treści o charakterze regionalnym. Wydaje się jednak, że w większym stopniu dotyczą państwa i patriotyzmu – zagadnień, które w ostatnich latach zajmują ważne miejsce w założeniach współczesnych ideałów wychowawczych, głoszonych głównie przez po-

---

¹⁸ Okresy obowiązywania ścieżek w poszczególnych klasach szkół podstawowych i gimnazjalnych regulowało Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. z 2017 r., poz. 356. Załącznik nr 2, s. 11.

²⁰ Tamże, s. 14.

lityków. Stąd można mieć wiele wątpliwości co do tego, czy dzisiejsza szkoła rzeczywiście zmierza w kierunku przekazu tradycji, kształtowania postaw otwartych, kreowania poczucia wartości wspólnoty jako małej grupy społecznej na tle innych grup, wzmacniania adaptacyjnej roli kultury czy budowania poczucia stabilizacji, jakie zapewnia komfort psychiczny i otwarcie na funkcjonowanie w życiu społecznym – podstawowych funkcji wartości kulturowych²¹. W poszukiwaniu odpowiedzi na powyższe pytania z pewnością należy uwzględnić kryterium czasu i miejsca. Jak zauważa Ewa Ogrodzka-Mazur, prowadząc wieloletnie badania z tego obszaru: „Obserwacja życia społecznego wskazuje na związek między współczesnym kryzysem kulturowym a kryzysem orientacji i zdolności wartościowania młodego pokolenia, którego świat wartości jest w dużym stopniu osadzony w nowej kulturze, co nie pozostaje bez wpływu na jego sposób życia”²².

Jak dowodzą prowadzone badania, edukacja promująca dziedzictwo kulturowe własnego regionu bardzo dobrze realizowana jest z dziećmi w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym²³. Wydaje się, że nauczyciele pracujący z uczniami na tych etapach są dobrze przygotowani pod względem merytorycznym, mają też wiele motywacji do wzbogacania własnego warsztatu metodycznego, potrafią:

zaktywizować dzieci, obudzić ich zainteresowanie własną „małą ojczyzną”, nawiązać kontakt ze środowiskiem rodzinnym i włączyć je do działań edukacyjnych [...]. Zwraca uwagę także niepokojące zjawisko izolowania problematyki dziedzictwa kulturowego regionu od szerszego kontekstu uwarunkowań kulturowych, co może utrudniać kształtowanie się poczucia tożsamości kulturowej, harmonizującej różne kręgi kulturowe i porozumienie z ich przedstawicielami, ograniczać wspólny kod kulturowy (nawet regionalny, ale w szerszej skali, narodowy, europejski, światowy). W Polsce jest to problem szczególnie ważny edukacyjnie, ze względu na skomplikowaną sytuację kulturową, będącą spuścizną historycznych losów i zmie-

---

²¹ E. Ogrodzka-Mazur, *Dziecko i regionalizm*, dz. cyt., s. 5.

²² Taż, *Společne „zakotwiczenie” przejawiane przez młodych uczących się na pograniczu polsko-czeskim: poczucie spójności, odrębności i ciągłości*, „Kultura i Edukacja”, 2021 nr 1, s. 15.

²³ Por. K. Olbrycht, *Edukacja kulturalna*, dz. cyt.

niającej się przynależności państwowej różnych regionów. W tym zakresie pożądanym byłoby poszerzenie edukacji regionalnej o tło ukazujące szersze kręgi kulturowe. Atrakcyjne w pracy z młodszymi dziećmi byłyby np.: uczenie tańców regionalnych, ale i narodowych, poznawanie obyczajów regionalnych, ale i narodowych, wykonywanie prac z elementami symboliki regionalnej, ale i narodowej, poznawanie obok literatury regionalnej – kanonu literatury dziecięcej polskiej i europejskiej itd.²⁴

Na Podlasiu założenia takiej edukacji od wielu lat są realizowane w zasadzie na wszystkich etapach edukacyjnych²⁵. Tego typu działania w dużej mierze mają silny rys regionalny, a wiążą się najczęściej z przybliżaniem lokalnej historii i dziedzictwa regionalnego²⁶. Tereny województwa podlaskiego to w dużej mierze obszary przygraniczne, niezwykle zróżnicowane pod względem kulturowym – zarówno językowym, religijnym, wyznaniowym, jak i narodowościowym. Stąd również edukacja regionalna, którą współtworzy tak wiele różnorodnych wartości, jest niezwykle bogata i oryginalna. Można powiedzieć, że treści takiej edukacji tworzą wszyscy uczestnicy procesu kształcenia, w dużej mierze decydując o tym, jakie wartości kulturowe zostaną przekazane następnemu pokoleniu. Oczywiście praca z uczniami w tym zakresie jest dość zróżnicowana, przebiega bowiem z różną intensywnością w poszczególnych placówkach edukacyjnych. Jednak dotychczasowe badania prowadzone w różnych instytucjach oświatowych (nie tylko szkolnych) łączy wiele kwestii. Wydaje się, że w większym zakresie treści regionalne obecne były w procesie kształcenia w latach, w których obowiązywały ścieżki międzyprzedmiotowe. Rola szkół w promowaniu treści kulturowych, a także ich możliwości organizacyjne (np. realizacja projektów edukacyjnych we współpracy ze środowiskiem lokalnym) były w wielu szkołach i przedszkolach na zdecydowanie wyższym poziomie – zarówno w zakresie planowania, jak i realizacji. Wiele badań prowadzonych na terenie Podlasia w ubiegłych

---

²⁴ Tamże, s. 131.

²⁵ Badania z tego zakresu od wielu lat prowadzone są przez pracowników Uniwersytetu w Białymstoku – Wydziału Nauk o Edukacji oraz Instytutu Socjologii.

²⁶ M. Białous, Ł. Kiszkiel, M. Skowrońska, K. Sztóp-Rutkowska, *Edukacja kulturowa w województwie podlaskim. Raport skrócony*, Białystok 2016.

latach dowodzi, że to właśnie szkoła jest/była podstawowym miejscem działań edukacyjnych w rozwoju i przekazie wartości kulturowych, dotyczących zarówno treści regionalnych, jak i wielokulturowych²⁷. Oczywiście, efekty takich badań ujawniają również różnorodne problemy w tym zakresie (co dotyczy edukacji formalnej, jak i nieformalnej), zwłaszcza wobec niedostatecznych działań edukacyjno-popularyzatorskich ze strony instytucji kultury²⁸ oraz braku środowiskowej integracji działań różnych podmiotów w tym zakresie²⁹. W placówkach oświatowych wyraźnie zaakcentowano m.in. dominującą rolę tradycyjnych, często anachronicznych metod kształcenia, wskazujących na „konieczność powiększania zakresu stosowanych przez szkoły metod aktywizujących, nastawionych na pogłębiony kontakt z uczniami i generujących ich pełniejsze uczestnictwo”³⁰.

2. Edukacja regionalna we współczesnej szkole – wyniki badań własnych

Badania zostały przeprowadzone w roku szkolnym 2020/2021 w czterech szkołach podstawowych na terenie województwa podlaskiego. Do badań zaproszono uczniów klas ósmych z dwóch szkół miejskich (w Białymstoku i Łapach) oraz dwóch szkół wiejskich (w Narewce oraz Juchnowcu Górnym). Wykorzystano sondaż diagnostyczny z techniką ankiety, która została umieszczona w Internecie w postaci Formularza Google. Celem badań było ustalenie roli i miejsca treści regionalnych w procesie kształcenia w szkołach podstawowych oraz poznanie opinii

---

²⁷ Por. m.in. A. Jasińska-Kania, K.M. Staszyńska (red.), *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*, Białystok 2009; D. Misiejuk, *Dziedzictwo i dziedziczenie w kontekście procesów socjalizacji*, Białystok 2013; A. Szwarc, *Rola i miejsce treści kulturowych w procesie kształcenia na przykładzie podlaskich gimnazjów*, „Ars inter Culturas”, 2014 nr 3, s. 171–178.

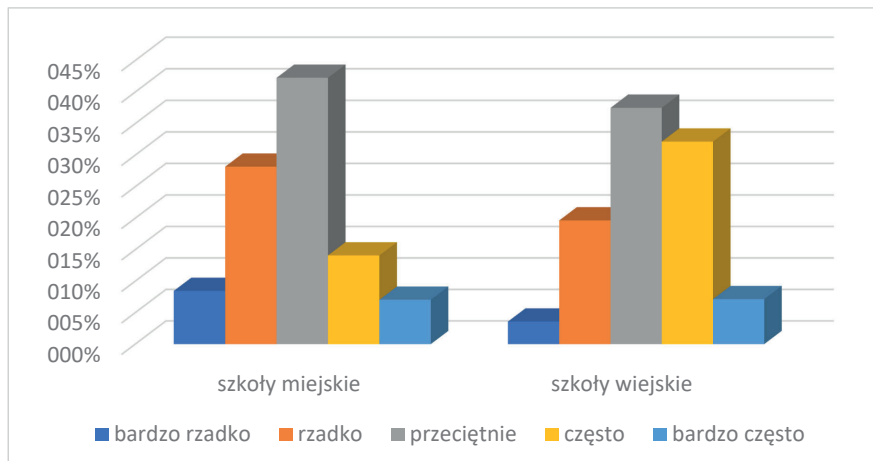
²⁸ J. Poleszczuk, K. Sztóp-Rutkowska, Ł. Kiszkiel, A. Klimczuk, R.J. Mejsak, K. Winięcka, *Diagnoza partycypacji w kulturze w województwie podlaskim*, Białystok 2012.

²⁹ K. Olbrycht, *Edukacja kulturalna*, dz. cyt.

³⁰ M. Białous, Ł. Kiszkiel, M. Skowrońska, K. Sztóp-Rutkowska, *Edukacja kulturalna*, dz. cyt., s. 30.

uczniów na ten temat. Ankiety wypełniło 127 uczniów, wśród których 57,48% stanowiły dziewczęta, 42,52% chłopcy, 55,91% uczęszczało do szkół w mieście, a 44,09% do szkół wiejskich.

Uczniowie, zapytani, czy zgadzają się ze stwierdzeniem, że współczesnemu młodemu człowiekowi potrzebna jest wiedza na temat własnego regionu, w większości to potwierdzają. Takie zdanie wyraziło ponad 60% wszystkich uczniów, jednak częściej mieszkańcy wsi niż miasta. Należy również zauważyć, że odpowiedź „zdecydowanie tak” bliższa okazała się uczniom płci męskiej niż ich koleżankom. Jednak, co zaprezentowano na wykresie 1, podejmując próbę określenia częstotliwości samej obecności treści regionalnych w szkole podstawowej, młodzież najczęściej wskazywała kategorię „przeciętnie”. Dość charakterystyczny jest zauważalny jej wzrost wyrażony w wyborach dokonanych przez uczniów uczęszczających do szkół wiejskich oraz spadek tej częstotliwości w przypadku młodzieży ze szkół miejskich (wykres 1).

Wykres 1. Częstotliwość realizacji w szkole podstawowej treści z zakresu problematyki regionalnej w opinii młodzieży

Źródło: badania własne w roku szkolnym 2020/2021.

Jak dowodzą analizy, uczniowie ze środowisk miejskich częściej deklaruowali również chęć poznawania tego typu treści w przyszłości, co do-

datkowo mogłoby potwierdzać fakt, że w badanych szkołach wiejskich treści regionalne są realizowane w większym zakresie lub z większą częstotliwością. Natomiast nie dotyczy to subiektywnego określenia poziomu wiedzy młodzieży na temat historii, kultury i tradycji regionu. Tu również uczniowie najczęściej wybierali kategorię „przeciętny” (49,61%), w dalszej kolejności „dobry” (26,77%), „ubogi” (13,39%) i „bardzo dobry” (7,87%), a 2,36% uczniów przyznało, że nic „nie wie na temat swojego regionu”.

Przeprowadzone analizy dostarczają ponadto wiele danych na temat form organizacyjnych, jakie stosowane są w podlaskich szkołach podstawowych w związku z realizacją treści o charakterze regionalnym. Pozytywnie zaskakujący jest fakt, że zdaniem uczniów najczęściej w ich szkołach stosowana jest forma pozaszkolna, jaką jest wycieczka (55,12% odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”). Na kolejnych pozycjach znalazły się: uroczystości w postaci apeli szkolnych (39,37%), poszczególne lekcje szkolne, wśród których najczęściej wskazywano geografię (62,21%), historię (62,20%), język polski (48,82%) oraz wiedzę o społeczeństwie (47,25%). Tylko część uczniów dostrzega obecność treści regionalnych w pracach domowych (23,62%) oraz – co jest szczególnie niepokojące, zwłaszcza wobec wcześniejszych badań prowadzonych na terenie Podlasia – na zajęciach dodatkowych, m.in. w postaci uczniowskich kół zainteresowań (23,62%). Niewielu uczniów zauważa tematykę regionalną w pracy świetlicy szkolnej (18,90%) oraz – co również zaskakuje – podczas różnorodnych wydarzeń szkolnych, takich jak konkursy, występy czy spotkania z ciekawymi ludźmi (18,11%).

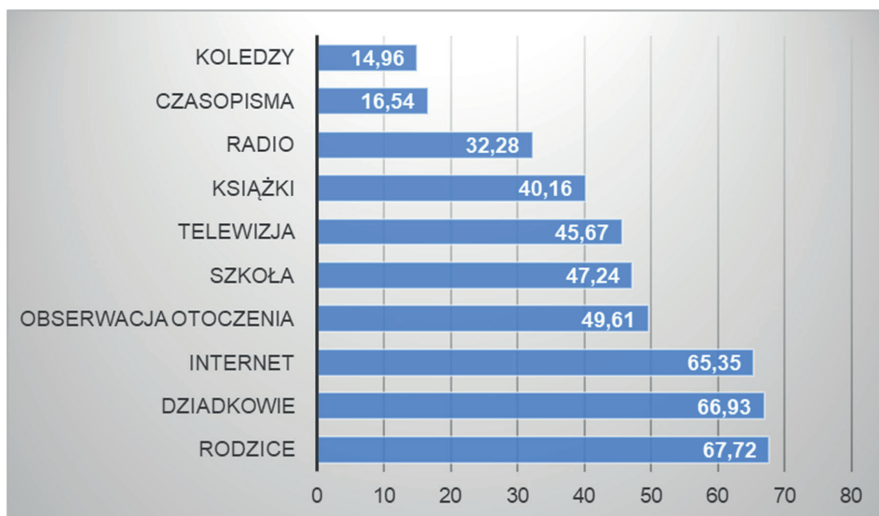
W opinii uczniów treści natury regionalnej w szkole podstawowej odnoszą się do takich zagadnień jak: podlaskie parki (65,35%), rezerwy przyrody (62,20%), roślinność (45,67%) i zwierzęta typowe dla regionu (51,97%). 62,20% młodzieży twierdzi, że w szkole poznało również regionalne tradycje, zwyczaje i obyczaje, zabytki (58,27%) oraz treści związane z różnymi ośrodkami kultury w regionie (55,91%). Wśród poruszanych w szkole tematów znalazły się również te dotyczące problematyki samorządowej (56,69%), związanej z budżetem obywatelskim (47,24%), jak i regionalnych organizacji młodzieżowych (42,52%). Mniej niż połowa uczniów potwierdza obecność treści z zakresu twórczości ludowej (49,61%), ludowych tańców (48,82%), strojów (45,67%).

Okazuje się też, że rzadziej tematy te dotyczą regionalnej gwary (tylko 33,86% wskazań). W mniejszym stopniu, w opinii uczniów, wiąże się to również z muzyczną twórczością w regionie (40,94%) oraz instytucjami upowszechniającymi kulturę muzyczną (40,94%). Jak wskazują analizy, w procesie kształcenia badanych szkół rzadziej omawiano także przykłady literatury dotyczącej regionu (35,43%) i dzieła twórców pochodzących z regionu (40,94%). Częściej natomiast analizowano życiorysy postaci, które odegrały ważną rolę w dziejach regionu (57,48%).

Wiele interesujących informacji dostarczyły również odpowiedzi uczniów w kwestii stosowanych metod kształcenia w szkole podstawowej. Na pytanie, czy nauczyciele uwzględniają opinie i propozycje uczniów w zakresie sposobu realizacji tematyki regionalnej, badani nie udzielają jednoznacznych odpowiedzi. Największa część uczniów nie potwierdza takich sytuacji („zdecydowanie nie” – 16,54%, „raczej nie” – 23,62%), 29,92% wskazuje odpowiedź „trudno powiedzieć” (duża część uczniów szkół miejskich). Jednak 29,92% przyznaje, że nauczyciele biorą pod uwagę ich zdanie w tej kwestii (to również w większości uczniowie szkół z miasta). Wśród stosowanych metod kształcenia najwięcej uczniów zaznacza te należące do grupy metod tradycyjnych: wykład nauczyciela (55,12%), praca z tekstem – podręcznikiem, książką (51,97%), pokaz (50,4%). Ponadto 39,37% zgadza się, że takie tematy sprzyjają samodzielnemu tworzeniu przez uczniów różnego rodzaju dzieł artystycznych. 48,03% młodzieży przyznaje, iż treści dotyczące regionu są okazją do prowadzenia dyskusji z nauczycielami. Jednocześnie 42,52% potwierdza, że uczniowie podczas zajęć mają możliwość przedstawienia swojego pomysłu w celu rozwiązania problemu o tematyce regionalnej. Uczestnictwo w projektach edukacyjnych dotyczących regionu dostrzega natomiast 46,46% uczniów, ale jeszcze mniejsza grupa wskazuje, iż treści regionalne są okazją do konstruowania i wykonania takich projektów (38,58%). Niewielu uczniów przyznaje, że podczas nauki w szkole podstawowej miało kontakt z tematami regionalnymi w grach i zabawach edukacyjnych (35,43%) czy w różnego rodzaju inscenizacjach (30,71%).

Przeprowadzone badania pozwoliły również przyjrzeć się źródłom zdobywania wiedzy na temat swojego regionu. Okazuje się, że najważniejsi w transmisji tych wartości są dla uczniów rodzice (67,72% odpowiedzi potwierdzających, nieco częściej należących do dziewcząt niż

chłopców) i dziadkowie (66,93%). Jednak bardzo zbliżony odsetek dotyczy treści umieszczonych w Internecie (65,35%), co wydaje się zgodne z obecnym stylem życia współczesnej młodzieży³¹. Niestety, zaskakujący, ale i niepokojący jest fakt, że szkoła w tym rankingu znajduje się dopiero na piątej pozycji (wykres 2). Jeszcze mniejszą rolę odgrywają telewizja, książki, radio, czasopisma. Okazuje się również, że problematyka regionalna nie należy do tematów, które poruszane są przez młodzież w gronie rówieśników. Jednak uczniowie, pytani o to, czy chcieliby, aby w ich szkołach więcej czasu poświęcano tematom regionalnym, w 29,92% odpowiadają „zdecydowanie tak” i „raczej tak” (w tym 38,89% chłopców i 23,29% dziewcząt). Dodatkowo 37,04% uczniów i 31,51% uczennic przyznaje, że chętnie weźmie udział w dodatkowych zajęciach związanych z tematyką regionalną, jeśli tylko pojawią się one w ofercie edukacyjnej szkoły.

Wykres 2. Źródła zdobywania wiedzy o regionie w opinii uczniów (%)

Źródło: badania własne w roku szkolnym 2020/2021.

³¹ Por. *Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów*, NASK Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019.

Zakończenie

Edukacja regionalna, którą można postrzegać w kontekście wiedzy o środowisku lokalnym, pełni bardzo ważną funkcję w kreowaniu tożsamości dzieci i młodzieży, przygotowuje do podjęcia ważnych ról jako członków społeczeństwa obywatelskiego. Nie można oczywiście ograniczać tej edukacji wyłącznie do działalności szkolnej, ponieważ odbywa się ona w wielu momentach życia społecznego, w którym bardzo ważną rolę odgrywają wpływy rodziny, najbliższego otoczenia, ale i mediów czy różnego rodzaju stowarzyszeń i związków.

Przeprowadzone badania – choć dowodzą, że treści natury regionalnej są obecne w procesie kształcenia szkół podstawowych – wskazują na wiele niepokojących sygnałów, które należałoby wziąć pod uwagę w projektowaniu przyszłych działań badawczych w tym obszarze. Wydaje się to szczególnie istotne z uwagi na przeobrażenia w systemie oświaty, zwłaszcza w zakresie treści programowych. Takie zmiany, co prawda, towarzyszą edukacji i szkole jako placówce edukacyjnej w zasadzie od zawsze³², ale w naszym kraju dokonują się z ogromną częstotliwością. Wyraźnie należy podkreślić, że zmiany kojarzone są ze światem polityki, stanowią najczęściej gwarant „sukcesu politycznego”, a nie efekt poważnych dyskusji i debat społecznych³³, czemu w pedagogice od dawna poświęca się wiele uwagi³⁴. Niestety, konsekwencje widoczne są również w badaniach zaprezentowanych w niniejszym artykule. Choć przeprowadzone analizy dotyczą tylko czterech szkół, dowodzą zmniejszającej się roli właśnie tych placówek w promowaniu problematyki regionalnej. Optymistycznych prognoz mogą dostarczyć złożone przez

---

³² Por. D. Gołębiak, *Szkoła wspomagająca rozwój*, w: *Pedagogika: podręcznik akademicki*, red. Z. Kwiecieński, B. Śliwerski, t. 2, Warszawa 2004, s. 142; D.F. Walker, J.F. Soltis, *Program i cele kształcenia*, Warszawa 1997; A.C. Ornstein, F.P. Hunkis, *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, Warszawa 1998.

³³ V. Kopińska, *Zmiana polskich podstaw programowych kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji społecznych i obywatelskich. Analiza krytyczna*, „Pareja”, 2018 nr 1, s. 132–154.

³⁴ Por. prace B. Śliwerskiego, m.in. *Edukacja (w) polityce: polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej*, Kraków 2015.

blisko 30% uczniów deklaracje dotyczące chęci uczestniczenia w dodatkowych zajęciach o charakterze regionalnym. Uzyskane dane mogą inspirować do podejmowania szerszych badań, ale stanowią również ważny postulat skłaniający do zainicjowania dyskusji nad programowymi „uwikłaniami” współczesnego systemu edukacji. Z całą pewnością warto w tym kontekście przyjrzeć się uczniowskim interpretacjom terminu „region”, jak i kategoriom, obszarom z nim związanym. Warto też ustalić, które treści dotyczące regionu chcieliby poznawać uczniowie i jaka wiedza z tego obszaru jest z ich perspektywy interesująca. Niniejszy artykuł, stanowiący niejako wprowadzenie do dyskusji nad problemem edukacji regionalnej, jest zapowiedzią podjęcia powyższych pytań i problemów oraz sformułowania szerszych wniosków, postulatów i propozycji rozwiązań w tym zakresie.

Bibliografia:

- Banach, Czesław. „Szkoła w reformie systemu edukacji – teoria i praktyka”. W: *Edukacja – szkoła – nauczyciele. Promowanie rozwoju dziecka*, red. Józef Kuźma, Janusz Morbitzer, 11–19. Kraków: Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej, 2005.
- Białous, Maciej, Łukasz Kiszkiel, Małgorzata Skowrońska, Katarzyna Sztop-Rutkowska. *Edukacja kulturowa w województwie podlaskim. Raport skrócony*. Białystok: Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2016.
- Denek, Kazimierz. „Wspieranie i doskonalenie reformy systemu edukacji”. *Wychowanie na co Dzień* 1 (2002): 4–12.
- Dernowska, Urszula, Aleksandra Tłuściak-Deliowska. *Kultura szkoły. Studium teoretyczno-empiryczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2015.
- Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1995.
- Gołębniak, Bogusława D. „Szkoła wspomagająca rozwój”. W: *Pedagogika – podręcznik akademicki*, red. Zbigniew Kwieciński, Bogusław Śliwerski, t. 2, 98–122. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.

- Jasińska-Kania, Aleksandra, Katarzyna M. Staszyńska (red.). *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*. Białystok: Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, 2009.
- Jasiński, Zenon, Józef Szymeczek (red.). *Miejsce regionalizmu w zachowaniu dziedzictwa kulturowego*. Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej; Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, 2017.
- Józefowicz, Anna. „Region oraz edukacja regionalna w podstawach programowych wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej”. *Ars inter Culturas* 2 (2013): 105–117.
- Kopińska, Violetta. „Zmiana polskich podstaw programowych kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji społecznych i obywatelskich. Analiza krytyczna”. *Parezja* 1 (2018): 132–154.
- Kossak-Głowczewski, Kazimierz. „Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o »prywatne i regionalne ojczyzny« – zarys problemu”. W: *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, red. Jerzy Nikitorowicz, 54–65. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 1997.
- Koźyczkowska, Adela, Kazimierz Kossak-Głowczewski. „Kultura, język i edukacja kaszubska: gdańska szkoła badań nad kulturą i edukacją regionalną. Wybrane aspekty”. *Edukacja Międzykulturowa* 4 (2015): 317–325.
- Misiejuk, Dorota. *Dziedzictwo i dziedziczenie w kontekście procesów socjalizacji*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2013.
- Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów*. Warszawa: NASK Państwowy Instytut Badawczy, 2019.
- Nikitorowicz, Jerzy. *Edukacja międzykulturowa w perspektywie paradygmatu współistnienia kultur*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2020.
- Nikitorowicz, Jerzy. *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.
- Nikitorowicz, Jerzy. *Kreowanie tożsamości dziecka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005.
- Ogrodzka-Mazur, Ewa. „Dziecko i regionalizm”. *Życie Szkoły* 4 (2004): 3–11.
- Ogrodzka-Mazur, Ewa. 2021. „Społeczne »zakotwiczenie« przejawiane przez młodych uczących się na pograniczu polsko-czeskim: poczucie spójności, odrębności i ciągłości”. *Kultura i Edukacja* 1: 11–33. <https://doi.org/10.15804/kie.2021.01.01>.
- Olbrycht, Katarzyna. *Edukacja kulturalna jako edukacja do wzrastania w człowieczeństwie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019.

- Ornstein, Allan C., Francis P. Hunkis. *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1998.
- Petrykowski, Piotr. „Dziedzictwo kulturowe a miejsce i czas”. *Studia Edukacyjne* 28 (2013): 94–107.
- Petrykowski, Piotr. *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Petrykowski, Piotr. *Społeczno-kulturowe aspekty podstaw wychowania*. Olsztyn: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP, 2005.
- Poleszczuk, Jan, Katarzyna Sztop-Rutkowska, Łukasz Kiszkiel, Andrzej Klimczuk, Rafał J. Mejsak, Katarzyna Winiecka. *Diagnoza partycypacji w kulturze w województwie podlaskim*. Białystok, 2012.
- Sobecki, Mirosław. 2018. „Wielowymiarowe poczucie tożsamości społeczno-kulturowej. Idea i badanie. Perspektywa pedagogiczna”. *Kultura i Edukacja* 3: 85–103. <https://doi.org/10.15804/kie.2018.03.06>.
- Szwarc, Alina. 2014. „Rola i miejsce treści kulturowych w procesie kształcenia na przykładzie podlaskich gimnazjów”. *Ars inter Culturas* 3: 171–178. <https://doi.org/10.34858/AIC.3.2014.51>.
- Szwarc, Alina. 2021. „Treści (między)kulturowe w procesie kształcenia przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej – na podstawie analizy aktualnych podstaw programowych”. *Edukacja Międzykulturowa* 2: 379–393. <https://doi.org/10.15804/em.2021.02.21>.
- Śliwerski, Bogusław. *Edukacja (w) polityce: polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej*. Kraków: Impuls, 2015.
- Walker, Decker F., Jonas F. Soltis. *Program i cele kształcenia*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1997.
- Wojnar, Irena. „Światowa dekada rozwoju kulturalnego – nowe propozycje dla edukacji”. W: *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, red. Irena Wojnar, Jerzy Kubin, 129–149. Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”, 1998.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz.U. z 1999 r. Nr 14, poz. 129. Załącznik nr 1 i 2.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Dz.U. z 2017 r., poz. 356. Załącznik nr 2.